

TARİKAT KÜLTÜRÜNDE BİR KESİT: OSMANLI MİMARİ SÜSLEMESİNDE KARPUZ VE KARPUZ-BIÇAK TASVİRLERİ*

A Section from a Sect Culture: Watermelon and Watermelon-Knife Depictions in Ottoman Architectural Decoration

Semiha ALTIER**

Öz

Osmanlı döneminde başkent ve taşradaki bazı yapıların duvar ve tavanlarında yer alan bir grup karpuz ve karpuz-bıçak tasvirleri, üslupları kadar ikonografileriyle de ilginç bir grubu oluşturur. Başkent'in saray, konak, yalı ve köşklerinde ayrıca taşrada eşrafa ait bazı büyük konutların yemek odalarındaki karpuz tasvirleri başka meyvelerle birlikte natürlük şeklinde, Batılı tarzda bir üslupla ve genellikle iştah açıcı şekilde tasarlanarak resimlenmiştir. Öte yandan tarikatların yoğunlaştığı Anadolu'nun bazı taşra illerinde ve Balkanlar'da bulunan cami, türbe, tekke ve tarikat ehlinin yaşadığı konaklarda rastlanan karpuz veya karpuz dilimine saplanmış bıçak tasvirleri bu çalışmanın ana konusunu oluşturur.

Genel olarak tepesi kesilerek, bir dilimi çıkarılmış karpuz ve bıçak/bıçaklar bu kompozisyonların ana resim elemanlarıdır. Bu ana kompozisyon, bazı örneklerde manzara içinde, bir masa, sehpa ya da sütun üzerinde veya bir bostanı çağrıştıran kıvrım dallar ve yapraklarla yüzeye dağılmış olarak tasvir edilmişlerdir. Bu farklı anlatım çeşitliliği sanatçıların tasarım dünyalarının zenginliğinin yanı sıra farklı bölgelerdeki tarikat anlatılarının sözel kültürdeki değişimlerini de ifade ediyor olmalıdır.

Karpuz, Türk dünyasında Orta Asya'dan bu yana yeme-içme kültürünün bir parçası olmasının yanında Trakya ve Anadolu'da bilmece, ninni, mâni, rüya tabiri ve bazı inanışlara da kaynaklık etmiştir. Ayrıca karpuz, tarikat çevrelerinde birçok efsanevi anlatımın da içindedir. Özellikle Bektaşî inancını benimsemiş çevrelerdeki bu anlatılar ibadet ettikleri, abdest aldıkları, ikamet ettikleri ya da defnettikleri tarikat büyüklerine ait yapıların duvarlarına işlenerek izleyicisine hatırlatılmış ve bu şekilde ölümsüzleştirilmiştir.

Bu resimlerde tarikat mensubu olduğu anlaşılan sanatçılardan birkaçının adı geçer. Bu tasvirler halk sanatının mütevazı ve naif tarzıyla 18-20 yüzyıllar arasında yapılmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Karpuz, Karpuz-Bıçak, Tarikat, Sembol, Halk Sanatı, Osmanlı Tasvir Sanatı, İkonografi.

Abstract

A group of watermelon and watermelon-knife depictions on the walls and ceilings of some buildings in the capital and the provinces during the Ottoman period constitute an interesting group with their iconography as well as their style. Watermelon depictions are depicted with other fruits in the form of a still life, in a Western style, and generally in an appetizing way in the palaces and mansions of the capital, as well as in the dining rooms of some large residences in the provinces. The focus of this study is the depictions of watermelon or knives stuck in watermelon slices found in mosques, tombs, dervish lodges and mansions in which the cult members live in some provincial provinces of Anatolia and the Balkans, where the sects are concentrated.

* Geliş Tarihi: 09.07.2021, Kabul Tarihi: 02.09.2021. DOI: 10.34189/hbv.100.018

** Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, semihaltier@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8598-9185>

In general, a cut-off watermelon and a knife/knives form the main painting elements of these compositions. In some examples, this main composition is depicted in the landscape, on a table, coffee table or column, or scattered over the surface with folded branches and leaves reminiscent of an orchard. This diversity of depictions expresses the richness of the artists' design worlds, as well as the changes in the verbal culture of the sect narratives in different regions.

Besides being a part of the food and beverage culture in the Turkish world since Central Asia, watermelon has also been the source of riddles, lullabies, chansonnettes, dream interpretations and some other beliefs in Thrace and Anatolia. In addition, watermelon appears in several mythical narratives in cult circles. These narratives, especially in the circles that adopted the Alevi-Bektashi belief, were engraved on the walls of the structures belonging to the cult elders who worshiped, made ablutions, resided or buried in these structures and were immortalized in this way.

Some of the artists who were probably members of the sect are mentioned in these paintings. These depictions were made between the 18th and 20th centuries with the humble and naive style of folk art.

Keywords: Watermelon, Watermelon-knife, Sect, Symbol, Folk Art, Ottoman Art of Depiction, Iconography.

1. Giriş

Çeşitli toplumlar tarih boyunca birçok nesnenin yanı sıra meyvelere de nitelikleriyle bağlantılı olarak bazı anlamlar atfederek, inançlarına ilişkin semboller yaratmışlardır. Bu geniş semboller ağı içinde meyveler besin değerleri dışında biçimleri, yapıları, yetişmeleri, tohumları, tatları, renkleri, bazı inanışlarla özdeşleştirilmiştir. Bu meyveler bazen dini ritüellerin parçası olmuş; bazen sanatsal olarak çeşitli tasarımların da konusunu oluşturmuştur. Bu tasarımlar içinde Geç Osmanlı döneminde daha çok taşrada ve ağırlıklı olarak cami, türbe, şadırvan ve konutların duvar resimlerinde karşımıza çıkan karpuz ve karpuz-bıçak tasvirleri birçok açıdan ilgi çekici bir grubu oluşturur. Son yıllarda Osmanlı duvar resimleri ve kalem işleri konusundaki çalışmalar hız alsa da karpuz ve karpuz-bıçak tasvirleri konusunda monografik ve ikonografik bir çalışma yapılmamıştır. Söz konusu tasvirlerin buldukları yapılarla ilgili çalışmalarda bu kompozisyonlardan kısaca söz edilir ya da sadece bolluk-bereket sembolü olduğuna ilişkin kısa bir bilgi verilir.

İstanbul ve İzmir'de bazı saray, köşk, yalı ve konutlarda daha çok natüremort şeklinde tasarlanan bu kompozisyonlar, taşrada natüremorttan daha öte anlamı olduklarını düşündürecek veriler içerir. Bu tasvirlerin yapıldığı Osmanlı döneminin kültürel ortamı, daha çok tarikatların inanç dünyasına göndermeler yapan başka nesnelere birlikte tasarlanmaları, duvarlarında yer aldıkları yapıların tarikatların etkin olduğu yerleşimlerde bulunması, bu yapıların türleri ve bu tasvirlerin bezeme programında buldukları yerler, yapıların sahiplerinin veya banilerinin dini inanışları, bu tasvirleri anlamlandırmamıza yardım eder. Ayrıca tarikatların inanç dünyalarındaki söylenceler, gelenekler ve inanışlar bu tasvirlerin çözümlenmesine ışık tutacak niteliktedir. Konu kapsamında çok sayıda örneğin bazen bir prototipi tekrarlar şekilde ya da ünik olması dikkat çekmiştir. Bu çalışmada da söz konusu tasvirlerin buldukları kültürel ortamda neyi temsil etmek üzere ve nasıl bir tasarım anlayışıyla

yapıldıkları seçilen örnekler üzerinden tartışılmıştır. Bu örneklerin çok sayıda olması nedeniyle bir seçime gidilmiş; farklı tarih ve bölgelere, yapı türlerine, kompozisyon tasarımlarına, birlikte tasvir edildiği diğer nesnelere göre bir seçim yapılmıştır.

Farsça *harbuz*, Latince karpos olan ve Türkçeye bu iki dilden ses değişikliğine uğrayarak geçen karpuz, kabakgillerden, sürüngen gövdeli, sarıçiçekler açan, dışı sert yeşil kabuklu, içi kırmızı ve sulu bir meyvedir. Kâşgarlı Mahmud'un (1008-1102) *Divanü Lügati't Türk*'ünde (Çetin, 2005: 198) "Büken" olarak isimlendirilen karpuzun Uygur Türkleri'nin (742-840) ziraata başlamalarıyla ekiminin yapıldığı bilinir. Uygur coğrafyasına seyahat eden Çinli seyyahlar, burada karpuzla tanışmışlar ve karpuz ziraatının Çin'e buradan geldiğini söylemişlerdir (Alimcan, 2002: 75; aktaran İzgi, 1976-1977: 14; Ögel, 2000: 224). Orta Asya Türklerinin bir kısmının kabul ettiği Mani dininde, kurucusu Mani (MÖ. 216-276) cemaatine bitkisel beslenmelerini tavsiye etmiştir. Bu dinde özellikle içinde en fazla ışık içeren salatalık, kavun ve karpuz gibi sebze-meyveler tercih edilmiştir (Rudolph, 2002: 392).

Dünya kültürlerinin bazılarında da karpuzla ilgili efsaneler dolaşır. Söz gelimi Yunan mitolojisinde ırmak tanrısı Maiandros'un oğlu Kalamos, rüzgâr tanrısı Zephyros'la Hora'lardan birinin oğlu olan meyve, yani Karpos adındaki bir delikanlıya âşık olur. İki genç bir gün Büyük Menderes Irmağı'nda bir yüzme yarışı yaparlarken, Karpos boğulur. Kalamos üzüntüsünden nehir kıyısında kurumuş kamışa; Karpos ise sonbaharda ölüp ilkbaharda dirilen tarla yemişine dönüşür. Karpuz sözcüğünün de dilimize buradan geldiği söylenir (Bayladı, 2004: 176; Can, 1994: 430; Erhat, 2007: 115). Uzak Doğu mitolojisinde ise büyük tufandan sonra Fu Xi'nin eşi ve eski Çin'in yaratıcı tanrısı Nu Gua'nın adı, bir bereket sembolü olarak balkabağı veya karpuz kelimesinden türemiştir (Tanpolat, 2016: 82).

İslam kültüründe ise Kur'an-ı Kerim'de karpuzdan bahsedilmese de İslam dünyasında itibar edilen hadisle ilgili eserlerde karpuzdan söz edilir. Bunlardan biri Hanefî fakihî Muhammed b. Ebî Bekr İbrahim eş-Şargî el-Buharî (ö. 1177) tarafından Arapça olarak telif edilen *Şir'atü'l-İslam*'dir. Doğrudan halka yönelik yazılan meşhur bir ahlak ve vaaz kitabı, Muhammed b. İbrahim tarafından Türkçe'ye 1505 yılında tercüme edilmiştir. *Şir'atü'l-İslam* Müslümanların yaşamına hadislerle rehberlik ettiği için Anadolu'da en okunan kitaplardan olmuştur (Cici, 2000: 210; İşler, 2020: 776-779). Bu kitapta Peygamberin en sevdiği meyvenin yaş hurma ve karpuz olduğu, kişinin karpuz yiyerek bereketlenmesi gerektiği belirtilir. Eserde "Karpuzda cennet suyundan bir damla, cennetteki her yiyecekte karpuz lezzeti vardır. Karpuz, yiyecektir (açlığı giderir), içecektir (susuzluğu giderir), reyhandır (güzel kokar), çövendir (içi arındırır), mesaneyi ve karnı yıkar" buyrulmuştur. Karpuz, ağız kokusunu güzelleştirir, baş ağrısını sakinleştirir, gözün görmesini arttırır ve susuzluğu giderir. İştahı açar. Karındaki kurtları öldürür. İnsanın karnından yetmiş hastalığı çıkarır, bunların yerine şifa verir (İmamzade Muhammed El-Buhari, 2013: 107).

Ayrıca muhaddislerden İbn Mâce, (ö. 887) Sünen, Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 889) Sünen, Tirmizî (ö. 892) Sünen, Beyhakî (ö. 1066), *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı hadis kitaplarında Peygamberin karpuz ile taze hurmayı beraber yediğini; Ahmed b. Hanbel (ö. 855), Hz. Peygamber'in Kur'ân okuyanları kokusu ve tadı güzel meyveye, okumayanları ise tadı acı Ebû Cehil karpuzuna benzettiğini söyler (akratan Çakmak, 2021, s. 38). Kurtubî (ö.1230) ise *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâve'l-âhire*'sinde Hz. Ali'den nakledilen bir rivayetine göre, Hz. Peygamber kendisine karpuzun bir cennet meyvesi olduğunu ve onu yemesini tavsiye etmiştir (aktaran Bebek, 2005: 5).

Balkanların tarikat dünyasına da karpuzla ilgili söylenceler yayılmıştır. Bunlardan biri Bektaşilerin yoğun olarak yaşadıkları Arnavutluk'un Kruja'da (Akçahisar) Sarı Saltık'la (ö. 1298) ilgili olanıdır. Sarı Saltık Kruja halkı tarafından Balkanlar'ı fethetme amacıyla Hacı Bektaş-ı Veli tarafından görevlendirilmiş bir derviş ve asker olarak bilinir (İzeti ve Otyakmaz, 2017: 30). Söylenceye göre Kruja halkından bir kişi, dağdaki mağarada yaşayan bir ejderhadan korunmak için her gün bu ejderhaya yemek vermesi için yanına gider; ama geri dönemez. Kruja'ya bir gün nur yüzlü, sakallı, tahta kılıcı ve sopasıyla yaşlı bir derviş gelir ki bu Sarı Saltık'dır. O sırada yolda giderken gözü yaşlı genç bir kız görünce, sebebini sorar. Bu prensin kızıdır ve durumu kendisine anlatır. Derviş, kızla birlikte mağaraya gideceğini söyler ve birlikte mağaraya varırlar. Sarı Saltık ejderhayı kuyruğundan tutarak fırlatır ve canavar ölür. Bunu duyan halk çok sevinir. Derviş bir süre sonra bu mağarada yaşamaya başlar. Ancak Prens çevresindekiler tahta kılıçla ejderhayı öldürebilen ve çeşitli kerametler gösteren bu dervişten tedirgin olur ve onu yok etmeye karar verirler. Dervişe her gün yemek götüren kişi, o sabah yanında bir karpuz getirir. Karpuzu keserken ağlayarak Prens adamlarının onu öldürmek istediğini ve buradan hemen gitmesi gerektiğini söyler. Bunu duyan Sarı Saltık "Onlara bu hatırayı bırakayım" diyerek üzerine bıçak saplı karpuzu aniden fırlatır ve karpuz mağaranın tavanına yapışıp kalır. Krujalılar bu hikâyenin gerçekliği için mağaranın tavanının bıçak saplanmış karpuz görünümünde olmasını kanıt gösterirler (Degrand, 1901: 236-243). Bu söylence birazdan örneklerle tartışılacağı üzere karpuz-bıçak tasvirleri olarak Osmanlı tasvir sanatında yerini almıştır.

Bu söylenceden başka, Anadolu'da yine Alevi ve Bektaşî çevrelerinde saygı gören, 14. yüzyılda Orta Asya'dan Anadolu'ya gelip, İzmir Kemalpaşa'da ismini verdiği köyde yaşayan Türkmen şeyhi Hamza Baba, *Kitâbü'l-Usûl* adlı eserinde "Bir çekirdekten meydana gelen karpuzun hikâyesine yer verir (Harmancı, 2011: 42, 45). Alevi ve Bektaşilerin Muharrem oruçlarında hiçbir cana kıymayarak kurban kesmedikleri, et ve soğan tüketmedikleri, alkollü içecekleri kullanmadıkları ayrıca karpuz yemedikleri bilinir (Özkoç vd., 2019: 962).

Anadolu'da Alevi çevrelerdeki bir inanış karpuzun anlamı üzerine en iyi örneklerdendir. Hz. Muhammed ile Ali'nin aynı nurdan yaratıldıklarına inanılır ve

ikisi birbirleriyle özdeşleştirilir. Hz. Muhammed ve Ali'nin tek varlık olduğu, bu varlığın dışını Hz. Muhammed, içini ise Ali'nin oluşturduğuna inanılır. Bunu daha iyi açıklamak için ceviz ya da karpuz örnekleri verilir. Buna göre Hz. Muhammed bu meyvelerin kabuğunu, Ali ise bunların içini yani özünü oluşturur (Yıldız, 2010: 446).

Bektaşilik ve Alevilik dışında başka tarikatlarda da karpuzla ilişkin anlatımlar vardır. Sözgelimi Mevleviliğin kurucusu Mevlânâ (1207-1273) ünlü eseri *Mesnevî*'sinde sabırla ilgili bir hikâyede, Lokman adlı bir kölenin efendisinin verdiği acı karpuz dilimini, efendisinin elinden aldığı için tatlı bir yiyecekmiş gibi yemesi anlatılır (aktaran Sağıroğlu 2009: 88).

Celvetiyye tarikatının kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyi (ö. 1628) tasavvufta ahlaki eğitimi ifade eden *seyr u sülûk*'ten bahsederken beden için maddî besinlerin, kalp için manevî gıdalar olduğunu; meyvelerin kalbi takviye ettiğini ve üzüm, hurma, elma, nar ve yeşil karpuzun diğerlerine göre daha özel bir yeri olduğunu belirtir (aktaran Tek, 2006: 185). Rifâî tarikatının Anadolu'daki ilk öncülerinden olan Taceddin b. er-Rifâî'nin (ö. 1304) hakkında İbnü's-Serrac (ö. 929) *Teşvîku'l-Ervâhve'l-Kulûbilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb* isimli eserinde onun tasavvufi kişiliğine ve faaliyetlerine dair bilgiler vermiştir. Bu kitabında İbnü's-Serrac, Şeyh Taceddin'in Ahmed Teküder'le yaptığı görüşmelerden birinde, zamanı olmamasına rağmen şeyhin elbisesinin yeninden bir karpuz çıkarttığını söyler (Öztürk, 2011, 65).

Kübrevilerde de karpuzla ilgili olarak Şeyh Necmeddin Kübra'nın (ö. 1221) mezar yerinin belirlenmesine ilişkin şunlar anlatılır: Necmeddin Kübra, Harezm'e dönecek olan bir müridine karpuz çekirdeği verir ve bunları ekmesini, çıkan dallarındaki iki karpuzun doğu ve güneyi gösterecek şekilde büyüyeceğini, bunun da şeyhin başıyla vücudunun bulunduğu yeri gösteriyor olacağını söyler. Genç adam şeyhinin yanından ayrılır ve üç adım sonra memleketinde olur. Şeyhinin söylediği yere karpuz çekirdeklerini eker ve burası bugün şeyhin mezarının bulunduğu yerdir (Tatlılıoğlu, 1999: 198).

Tarikatlardaki anlatılar dışında halk kültüründe de karpuzla ilgili pek çok inancın geliştiği görülür. Sözgelimi rüyada karpuz sağlamlığa, hasta için şifaya; karpuzun özü ve göbeği anlayışa, sezgiye ve ilme; sarı tatlı karpuz, hayır ve iyilikle anılan, arkasında güzel hatıralar bırakmış kişilere yorulur (Ardıçlı, 2006: 319-320). Aynı zamanda Güney Anadolu bölgesi Türkmenleri arasında rüyada üzüm ve karpuz yemek, yağmur yağacağına işarettir yani bolluk ve bereket anlamı vardır (Yalman, 1977: 63). Adana'da karpuz kesilirken, önce baş tarafı yuvarlak olarak bölünür, burayı yiyen kişinin babasının öleceğine inanılır (Akyol, 2006: 63). Malatya ve çevresinde baba evinden alınan gelin, gurbete ya da askere giden gençlerin türbe ziyareti yaptığı, yanlarında çeşitli yiyeceklerle birlikte kavun, karpuz gibi meyveler getirdiği bilinir (Yıldırım, 2020: 87). Günümüzde hala karpuzlarıyla adı öne çıkan Diyarbakır'da halk arasında bir efsane anlatılır. Ölümsüzlüğü aramak için gezerken yolu Diyarbakır'a

düşen Lokman Hekim Urfa Kapısı'ndan şehre girip sebzeçiler meydanına gelir. Burada sergilenen iri karpuzları görünce “Demek ki yemekten sonra bu karpuzları yiyorlar ki hasta olmuyorlar” der (Özkan, 2012: 62-63). Kars'ta ise doğumdan kırk gün sonra çocuğu ve anneyi temizleyip, hastalıklarından, uğursuzluklardan uzak tutmak amacıyla kırklama yapılır. Bunun için kullanılacak kırk suyuna birtakım nesnelere atılır. Bunlar arasında taş, metal yüzük ve para, buğday, arpa, fındık, fasulyenin yanı sıra karpuz çekirdeği de vardır (Şahhüseyinoğlu, 2000: 65-66). Niğde'de ise anlatılan masallardan biri bir Bey oğlunun çayda bulduğu üç karpuzla ilgilidir. Karpuzlardan biri kara, diğeri sarıdır ki üçüncü karpuz ise sihirlidir ve içinden çok güzel bir kız çıkar (Evcim, 2015: 153). Birazdan örneklerle tartışacağımız yoğun olarak karpuz-bıçak tasvirlerinin bulunduğu Denizli yakınlarındaki Baklan'da sarılık olana karpuz kabuğundan idrar içirilir (Yılmaz, 2019: 60). Yine Denizli'de günümüze kadar ulaşmış bir efsane bu bölgelerde karpuzla ilişkin söylencelerin yaygınlığını ve yer isimlendirmelerinde kaynak olduğunu gösterir. Bu efsaneye göre, bir adam ile gelini tarlalarına kavun ve karpuz ekerler ve işleri bitince ellerini yıkamak üzere bir suyun başına gelirler. O sırada yanlarına bir yolcu gelir ve karnının aç olduğunu söyleyerek yiyecek ister. Baba ve gelin yiyeceklerini paylaşır, yolcunun karnını doyururlar. Adam daha sonra gelinine tarladan kavun ve karpuz getirmesini söyler. Gelin ise karpuzları daha yeni ektiklerini söylese de adamın ısrarı üzerine tarlaya gider. Gelin tarlaya geldiğinde az evvel ektikleri kavun ve karpuzların olgunlaştığını hayretle görür; birkaçını toplar, getirir. Baba ile gelinin yanlarına gelen kişi Hızır Peygamber'dir ve kendisine iyilik ettikleri için kavun ve karpuzları olgunlaştırmıştır. Bu olaydan sonra olayın geçtiği tepeye Bostan Tepesi denmiştir (Türktaş, 2012: 249-250). Aydın, Bozdoğan Almut Köyü Alevileri, Türklerin Anadolu'ya geldiği dönemlerde, buraya yerleşen bir Alevi dedesi olduğunu kabul ettikleri Madran Baba'nın yatırını ziyaret edenlere helva veya karpuz ikram ederler (Topaloğlu, 2012: 75, 82). Yine Batı Anadolu ve Trakya'da karpuzun mâni ve bilmecele konu olduğu anlaşılır (Ercan, 2000: 124-137; Artun, 1989: 7; Yazıcı, 2019: 17-321).

Kısaca çerçevesi çizilen bu inanışlar halk arasında karpuzla ilgili zengin bir anlam yüküne işaret eder.

2. Osmanlı Dönemi Duvar Resimlerinde Karpuz ve Karpuz-Bıçak Tasvirleri

Osmanlı başkentinin saray, konak, yalı ve köşklerinde olduğu kadar taşrada eşrafa ait büyük konutların yemek odalarında natürmort olarak karpuzun da yer aldığı meyve tasvirleri dikkat çeker. Karpuzlar bu örneklerde genellikle dilimlenmiş, iştah açıcı bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Bu natürmortlar ışık-gölgenin kullanıldığı, yumuşak renk geçişleriyle renklendirilmiş başka bir deyişle Batılı tarzda bir anlayışla resmedilmişlerdir.

Bu çalışmanın asıl ağırlık noktasını oluşturan ise, özellikle Bektaşiliğin etkin olduğu Anadolu ve Balkanlar'da efsanelere, halk inançlarında mâni, bilmece, masal

ve ninnilere konu olan karpuzun cami, türbe, konut, şadırvan gibi yapıların duvar resimlerindeki örnekleridir. Bu örneklerimizden ilki Afyonkarahisar Başmakçı Hilal (Cuma) Cami'ndedir. Yapıda 1699 ve 1728 tarihlerini veren iki kitabe vardır (Algaç, 2019: 278). Caminin batı duvarının kadınlar mahfilinin altında kalan bölümünde yaprak ve çiçeklerin dolandığı bıçak saplı bir dilim karpuz görülür.

Diğer örneğimiz, 1799 tarihli Denizli- Çivril Savran Köyü Cami'ndedir (Çakmak, 1991: 54; Yurtsal, 2009: 104). Harimin güney duvarının doğusunda, üst pencerenin solunda, bir kâse içinde biri bütün, diğerleri dilimlenmiş ve üzerinde bıçak saplı karpuz tasvirleri görülür (Fotoğraf 1).

Manisa-Kula, Emre Köyü Carullah Bin Süleyman Cami'nin inşa kitabesinden 1547-1548 yıllarında Carullah Bin Süleyman tarafından yaptırıldığı, 1808-1821 tarihli kitabesinden de süslemelerinin tamamlandığı anlaşılır (Bozer, 1987: 15; Bozer, 1994: 2453; Şener, 2011: 141). Yapının güney duvarında panolar içinde natürmortlar bulunmaktadır. Bunlardan birinde nar, erik ve üzümle birlikte bir dilimi kesilerek üzerine yatay olarak yerleştirilmiş ve bir bıçak saplanmış karpuz tasviri de yer alır.

Bu tasvirler Anadolu ve Balkanlar dışında Azerbaycan'da da rastlanır. Kitabelerinden 1836 tarihinde inşa edildiği anlaşılan (Azizsoy, 201: 161) Zakatala Rayonu'nun Mosul Köyü'ndeki Cuma Mescidi'nin mihrap duvarındaki şeritlerde, çeşitli meyvelerden oluşan natürmortların arasında dallarıyla birlikte tasvir edilmiş iki karpuz resmine rastlanır.

Balkanlar'da Kosova-Yakova, Hadım Cami'nin duvar resimleri 1845 tarihli kitabesinden anlaşıldığı üzere bu sırada yapılmış olmalıdır (Karaaslan, 2019: 355). Caminin kubbesinde iki minare tasviri arasına çekilmiş bir kumaşın içine dilimlenmiş karpuz tasviri yapılmıştır.

Ege Bölgesi'nden başka bir örnek, Manisa- Kırkağaç, Çiftahanlar Cami'ndedir. Yapı, kitabesine göre geçirdiği yangın sonucu ortadan kalkan yapının yerine 1865 yılında Küçük Ağazade Mustafa tarafından Mimar Çelebi Ali'ye yeniden inşa ettirilmiştir (Kuyulu, 1990: 103-104). Yapının kubbe içindeki pencere tasvirleri arasına natürmortlar yerleştirilmiştir. Bunlardan biri, iki bıçak saplanmış ve tepesi kesilmiş karpuz tasviridir.

İzmir-Kınık, Pekmezpazarı Camii kitabelerine göre, 1614'te Derviş Ağa tarafından inşa ettirilmiş, minaresi 1742 yılında Ayşe Hanım tarafından yaptırılmış; 1871 senesinde ise onarım geçirerek kalem işleri de bu tarihte eklenmiştir (Yılmaz, 2020: 47-48). Caminin mihrabının iki yanındaki, pencerelerin üst kısmında bıçak saplanmış, dilimlenmiş bir karpuz yer alır (Fotoğraf 2a-b).

Karadeniz Bölgesi'nden bir örnek, Giresun-Tekke Köyü Hacı Abdullah Halife Cami'ndedir. Yapı, arşiv kayıtlarına göre 15. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş; bugünkü şeklini 19. yüzyılda almıştır (İltar, 2014: 70). Resimler 19. yüzyılın

ortalarından sonra yapılmış olmalıdır. Yapının doğu duvarında tavan eteği altında sütunlar üzerine atılan kemerlerin içine ağaç, vazodan çıkan ağaç ve çiçek buketinin yanı sıra yüksekçe bir vazoya içine üzerine bıçak saplanmış, ancak dilimlenmemiş bir karpuz yerleştirilmiştir. Karpuzun yapraklı dalları kıvrılarak kompozisyonu üst kısmından sarmaktadır (Fotoğraf 3).

Manisa-Demirci, Küpeler Köyü Camii kitabelere göre 1378 yılında inşa edilmiş; ardından 1890 yılında Hatip İsmail Efendi tarafından onartılmıştır (Gürbıyık, 2020: 159). Süslemeler bu döneme ait olmalıdır. Camideki ahşap minberin aynalık kısmı alçıyla sıvanmış ve üzerine, biri devrik içinden çiçek ve yapraklar çıkan iki vazoya ve bu kompozisyonun sol üzerinde bir dilimi kesilmiş karpuz yer alır. Karpuzun tepe kısmı kesildiği bıçakla birlikte tasvir edilmiştir. Karpuzun tepe kısmından kıvrık dalları iki yana doğru uzamıştır (Fotoğraf 4). Bu yüzey ve tasvir biçimi örneğimizi ilginç kılmaktadır.

Afyonkarahisar- Dazkırı, İdris Köyü Camii kitabelerine göre 1902 yılında inşa edilmiş; 1913'te sıvası bitmiştir (Algaç, 2017: 422). Mihrabın doğusundaki duvarda, karpuz dalı yuvarlak madalyon içindeki "Muhammed" yazısını dolaşır. Dalda biri ham, diğeri olgunlaşmış iki karpuz yer alır. Karpuzdan bir dilim kesilmiş ve üzerine bir bıçak saplanmıştır (Fotoğraf 5).

İzmir-Ödemiş, Çamyayla Köyü, Lübbey Camii kalem işlerinin özellikleri nedeniyle dolayı 19. yüzyıla tarihlenir (Top ve Özbek, 2019: 234). Yapının mahfil katı duvarında bir dilimi kesilmiş ve üzerine bıçak saplanmış karpuz tasviri yer alır.

18. yüzyılın 3. çeyreği, 19. yüzyıl sonuna tarihlenen (Pektaş ve Altındirek, 2012: 331) Denizli-Çivril, Bulgurlar Köyü Camii doğu duvardaki pencereler arasında bir karpuzun iki dilimi kesilerek bıçak saplanmış ve karpuzun tepe kısmından çıkan dalları çıkarak çevreyi sarmıştır. Dalın üzerinde bir küçük karpuz ve iki kavun yaprakları yer almaktadır.

Süslemelerinin büyük kısmı Zileli Emin tarafından 1875 yılında yapılan Merzifon, Sofular Camii'nin onarımı öncesine ait eski bir fotoğrafta, yapının kubbe eteğini dolaşan bordürde, tabak içinde karpuzlu bir natüremort olduğu söylenir (Cantay, 1980: 498).

İlk yapımı 1326 yılında olan Amasya, Gümüşlü Camii, çeşitli onarımlar geçirmiş ve bugünkü resimleri 19. yüzyılın 2. yarısında yapılmıştır (Arık, 1988: 80). Resimleri Merzifon Sofular Camii gibi Zileli Emin'e atfedilen yapının (Şener, 2011: 299) kubbe eteği altındaki kartuşlara, içinden çiçekler çıkan vazolar ve meyve düzenlemeleri yerleştirilmiştir. Bu kartuşlardan birinde dilimlenmiş karpuz tasviri de yer alır.

Karpuz, karpuz-bıçak tasvirlerinin tarikatlarla olan ilişkisi camilerin yanı sıra doğal olarak tekkelerin süslemelerine de yansır. Bunlardan biri tarikatların yoğun olduğu Arnavutluk'tadır. Berat'ta Şeyh Hasan Halveti Tekkesi kitabesine göre 1785

yılında Ahmet Kurt Paşa baniliğinde Celveti tarikat mensupları için inşa ettirilmiştir. Yapı günümüzde Halveti tarikatına ait olarak bilirse de kitabesinde celveti isminin geçmesinden dolayı en azından Celvetiler adına inşa ettirildiği düşünülür (Uçar, 2013a: 88). Tekkenin semahanesinin ahşap tavan eteğinde sepetler içerisinde elma, erik, şeftali, nar ve armutların yanı sıra karpuz tasvirleri yer alır.

Balkanlar'da diğer bir tarikat yapısı olan Kosova, Yakova'da Rıfai şeyhlerinden Hacı Şeyh Musa adına inşa edilen tekkenin yapılış tarihine ilişkin kesin bir bilgi yoktur. Yapının 1870'te (İzeti, 2004: 213), Hacı Şeyh Musa'nın hayatı dikkate alınarak 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiğini söylenir (Karaaslan, 2020: 111). Tekkenin kubbesinde üzerine bıçak saplanmış; dilimlenmiş kavun ve karpuz tasvirleri yer alır. Karpuz iki yandan yapraklı bir çelenkle kuşatılmıştır (Fotoğraf 6).

Karpuz tasvirlerine cami ve tekkelerin yanı sıra türbelerde de rastlanır. Özellikle tarikat büyüklerinin defnedildiği türbeler bu kompozisyon için eşsiz alanlardır. Bunlardan biri Tokat-Zile, Musa Fakih (Beyazıd-ı Bestami) Türbesi'ndedir. Yapının 1206 ve 1305 senelerini veren iki kitabesi bulunur. Türbe 18. yüzyılda onarılmış ve yenilenmiştir (Cantay, 1980: 498; Seçgin, 1997: 149). Resimleri Zileli Emin'e atfedilen yapının kubbe kasnağındaki pencere aralarında çeşitli meyve tasvirleri içinde, üzerine bıçak saplanmış karpuzlar da yer alır (Cantay, 1980: 502).

Türbe içinde yer alan diğer ilginç bir örnek, Amasya-Gümüşhacıköy, Sarayözü Köyü PİR Ali Bircivan Türbesi'ndedir. Kimliği söylencelere karışmış olan PİR Ali Bircivan'ın Osmanlı döneminde yaşamış Gümüşhacıköy'de dergâhı Alevi ve Bektaşî erenlerinden Şah Mahmud Veli'nin en küçük oğlu olduğu ve İmam Rıza'nın soyundan geldiği kabul edilir (Doğanbaş 2001: 111; Yıldız, 2010: 280). Türbenin, Köprülü Mehmet Paşa'nın (1578-1661) Gümüşhacıköy'ü ziyaret ettikten sonraki bir tarihte yapıldığı söylenmektedir (Kurt ve Çal, 2021: 144). Yapının iç mekân güney duvarındaki kalem işlerinde geçen 1902 yapının sonraki dönemine aittir (Yıldırım, 2018: 300). Türbenin güneyinde, mescit olarak kullanılan mekânın duvarlarında üzüm salkımı, hurma ve yaprak ayrıca Alevi ve Bektaşî tarikat eşyalarından sancak, keşkül, teber, kılıç, asa, teslim taşı, on iki dilimli külah tasvirleri arasında karpuz da bulunur. Bu örnekte karpuz tasviri, sütun gibi bir yükseltinin üzerindeki vazodan çıkan bir bostanın parçası gibi tasarlanmıştır. Tam merkezde tepesi ve bir dilimi kesilmiş karpuzun üzerinde bıçak yer alır. İki yana serbestçe dağılan yapraklar arasında olgun, dört bütün karpuz görülür (Fotoğraf 7).

Bu tasvirlerin şadırvanlarda da görülmesi olağandır. Cemaat her gün beş vakit kılacakları namaza hazırlık şadırvanlarda abdest alır. Bu kadar sık kullanılan şadırvanlarda, tarikatın sembol dünyasından kesitlerin sunulması, tarikatın söylence ve öğretilerini anlatma veya hatırlatma niteliğinde olmalıdır. İlk örneğimiz bir tarikat ehli, büyük ihtimalle de Bektaşî olduğu düşünülen Zileli Emin'in (Tanman, 1993: 510, 512) eseri Amasya II. Bayezid Külliyesi'ndeki şadırvandır. Yapı, kubbesindeki tarihe göre 1872 yılında yapılmıştır (Taşkesen, 2011: 179). Şadırvanın kubbesinin iç yüzeyinde, dikkörtgen bir masanın üzerinde bıçak saplanmış bir karpuz yer alır.

1666 yılında inşa edilen, resimleri yine Zileli Emin tarafından 1875 tarihinde yapılan (Aksel, 2010: 134; Arık, 1975: 9; Çerkez, 2005: 61, 88.) Merzifon, Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanı'nın kubbesinde, Horasan Camii olarak isimlendirilen yapının solunda, Osmanlı armasının sağında, kâsenin içinde dilimlenmiş karpuz ve bıçak yer alır. Tarikat dünyasının sembolleri ile kuşatılmış şadırvanda, karpuz tasvirinin yer alması manidardır.

Karpuz, karpuz-bıçak tasvirlerinin özellikle konutların duvar resimlerinde ya da kalem işi programlarında da sıklıkla yer aldığı görülür. Bu yapıların bir kısmı başkent İstanbul'da saray ve çevresi için inşa edilen ya da taşrada gayrimüslim vatandaşlara ait yapılarda karşımıza çıkar. Bu örneklerin daha çok Batılı resim kurallarına uygun olarak ve natürmort amaçlı yapıldığı görülür. Taşrada özellikle de Osmanlılara ait konaklardaki örneklerin önemli bir grubunu ise sembolik anlamlar içeren karpuz, karpuz-bıçak tasvirleri oluşturur. Dini mimaride olduğu gibi bu konakların tespit edilebilen bazı örneklerinin belli tarikatlara mensup ailelere ait olması da dikkat çekicidir.

İzmit Saatçi Ali Efendi Konağı'nın süslemeleri, doğu cephesindeki ağaç tasvirlerinin üzerine kalem işi olarak yazılmış tarihe göre 1777 yılında yapılmıştır (Çelik ve Ersoy, 2015: 1652; Gültekin, 2008: 17). Konağın başodasındaki yüklüklerin üst kısmında meyve düzenlemeleri arasında bıçak saplı dilimlenmiş bir karpuz da yer alır.

Bu motifin sadece Anadolu ve Balkan coğrafyası ile sınırlı kalmadığını gösteren bir örnek Midilli Adası Petra'daki Varelzidenas Evi'ndedir. 1790-1800 yıllarında arasında yapıldığı düşünülen konağın (Ersoy, 2019: 167) başodasında duvarın üst kısmında çeşitli çiçek ve meyve düzenlemeleri arasında bir sehpa üzerinde bıçak saplı ve dilimlenmiş bir karpuz tasviri yer alır (Fotoğraf 8). Bu tasvir muhtemelen karpuz, karpuz-bıçak kompozisyonlarının Batı Anadolu'da yaygınlaşması, öte yandan Balkanlar'da popülerleşmesi ile adalarda da kendini göstermiştir.

Mucurlu Nakkaş Hacı Ahi'nin adının geçtiği Yozgat-Lök Köyü, Karacabey Konağı'nın banisi ve yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, yerli halkın söylediklerine göre 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Çuhadaroğlu Mustafa Ağa tarafından yaptırılır. Yapının alt kat oturma odası duvarındaki manzara resmi, duvara zincir ile asılmış bir tablo görünümündedir ve üzerinde "Mucurlu Nakkaş Hacı Ahi, 1325 sene (1910) yazmaktadır (Acun, 2005: 352). Bu tarih resimlerin bitirilme tarihi olmalıdır. Bu manzarada merkezdeki armut ağacının iki yanında yerde üç armut, üzerinde bıçak saplı bir karpuz, semaver, demlik, çay bardağı ve sandalye ile birlikte tasvir edilmiştir (Fotoğraf 9). Ahi bir nakkaşın bu kompozisyonu çizmesi bu tasvirlerin tarikatlarla olan ilişkisine bir kez daha dikkat çeker.

Diğer bir örneğimiz Muğla, Milas Bahaeddin Ağa Konağı'ndadır. Konağın tam inşa tarihi bilinmese de 1830'larda yapıldığı düşünülür. Yapının eyvanının iki

yanındaki duvarlar panolara ayrılarak içine vazodan çıkan çiçek ve natürmort tasvirleri yapılmıştır. Bu tasvirlerin bir tanesinde sehpanın ortasında yer alan ve içinden çiçekler çıkan bir vazodan çıkan bir karpuz resmedilmiştir. Soldaki karpuzun bir dilimi kesilmiş ve üzerinde bir bıçak saplanmıştır.

Konuya ilişkin ilginç bir örnek Safranbolu, Yörük Köyü Sipahioğlu Konağı'nda yer alır. Konağın başodasında kalem işi ile yazılmış tarihten, 1877'de inşa edildiği anlaşılır (Biçici, 2003: 172; Demirarslan, 2011: 70, Şavkar ve Kabalcı, 2019: 320). Bektaşiliği benimsemiş olan Sipahioğulları ailesi (Demirarslan, 2011: 81) bu inançlarını konağın bezemelerinde yer alan tarikatta önemli rakamlar ve eşyalarla birlikte karpuz motifleriyle de ifade etmişlerdir. Konağın başodasında, tavan eteği ile ahşap silme arasında kalan frizde çiçek-yapraklarla birlikte elma, armut, incir, ayva gibi çeşitli meyveler arasında bir kâse içinde üzerine bıçak saplanarak dilimlenmiş ve dilimi sağına yerleştirilmiş bir karpuz tasviri yer alır (Fotoğraf 10). Yine aynı frizde, asma/üzüm ve kıvrık dallarla birlikte bir dilimi çıkarılarak yanına konulmuş sarı bir karpuz dikkat çeker. Şavkar ve Kabalcı, bu meyveyi kavun olarak tanımlarlar (2019: 326). Ancak meyvenin kavuna göre daha yuvarlak biçimi, nispeten açık yeşil dış kabuğunda koyu yeşil şeritleri ve siyah çekirdekleri vardır ve bu sarı karpuzdur. Bu tür, özellikle kış karpuzu olarak da bilinir ve dayanıklılığı nedeniyle uzun süre muhafaza edilir. Yapıdaki son karpuz tasviri yine aynı odada içine incir, elma, armut ve üzümlerden oluşan meyvelerin yerleştirildiği bir kâsenin sağında yer alır. Mavi yüksek ayaklı bir kâsenin içindeki dikey yerleştirilmiş karpuzun bir dilimi kesilmiş ve yanına hafif sola yatık bir bıçak konulmuştur. Merkezdeki kâsenin solunda ise yatay ve bütün bir kavun tasviri yer alır.

Diğer bir örneğimiz, kitabesi bulunmayan ancak tapu kayıtlarına göre 1875 yılına tarihlenen (Özgen, 2007: 487) Tokat, Latifoğlu Konağı'nın üst kat harem odasıdır. Odada pencereler arasındaki duvar yüzeyinde vazolar içinde çiçek buketi ve kâseler içine yerleştirilmiş elma, armut ve üzüm gibi meyvelerden oluşan düzenlemelerin tasvirleri bulunur. Bunlarla birlikte tepesi kesilerek yanına konulmuş ve üzerine bıçak saplı bir karpuz tasviri de yer alır.

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan karpuz ve karpuz-bıçak kompozisyonlarının duvar resimlerindeki örnekleri dışında farklı mimari eserler ve el sanatı ürünlerindeki birkaç örneğe değinmek, bu tasvirlerin yayılımını ve kullanım alanının genişliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Söz gelimi Sultan III. Ahmed'in (1673-1736) annesi Gülnuş Emetullah Valide Sultan (ö. 1715) adına Üsküdar'da yaptırdığı külliye içinde yer alan ve 1709'a tarihlenen çeşme (Kanlıçay, 2010: 42) bunlardan biridir. Mermer çeşmenin aynalığının sağ ve solunda dikey bir bordür, çeşitli meyve tasvirlerine ayrılmıştır. Bunlardan biri sol altta, bir sehpa üzerinde yüksek kaideli sepet örgülü bir kâse içine yatay yerleştirilmiş bir karpuzun üzerine saplanmış bıçak tasviridir.

Yine III. Ahmed için 1718 yılında Beşiktaş Mevlevihanesi dervişlerinden Hasan Eyyubî tarafından yapılan bir yazı çekmecesinin (Atasoy, 2020: 338-339; Çığ, 1957: 164; Uzluk, 1957: 63-64) yan tarafında Katı'a tekniğinde yapılmış, içinden çiçeklerin bulunduğu vazolarla, incir, elma, armut gibi meyvelerle birlikte üzerine bıçak saplanmış karpuz tasviri yer alır. Sultan III. Ahmed'in Mevlevi dervişleri ile yakınlığı bilinmektedir (Akgündüz, 2007; 40). Bu ilişki annesi adına bir çeşmede ve kendi adına bir yazı çekmecesinde görsel olarak belirmektedir.

1846 tarihli Artvin-Borçka, Muratlı Köyü Cami'nin (Aytekin 1998: 37) ahşap minberindeki örnekten de söz etmek yerinde olacaktır. Minberinin aynalığında ilginç bir kompozisyon bulunur. Ortada simetrik bir ağaçtan iri çiçek ve yapraklar çıkmakta, bu kompozisyonun alt sağında karpuzla saplanmış bıçağı tutan bir el ve solda sadece karpuzla saplı bir bıçak tasviri yer alır (Fotoğraf 11).

Tokat'ta 20. yüzyılın ortalarına tarihlenen Madımaklar Konağı'nın (Madımağın Celal'in Evi) (Çal, 1988: 16; Özay, 2020: 100) başodasındaki ocaklığın solunda bulunan ahşap dolap kapakları üzerinde, alt sırada iki kare bölüm üzerinde, biri dilimlenmiş diğerin tepesi kesilmiş karpuz tasvirleri görülür (Fotoğraf 12).

Yukarıda örnekleri tanıtılan eserler dışında cami, türbe, konutlarda karpuz ve karpuz-bıçak tasvirlerinin yer aldığı çok sayıda örnek vardır. Bu örnekler burada sunulanlarla sınırlı olmamalıdır. Osmanlı coğrafyasındaki duvar resimli yapılarla ilgili çalışmalar fazlaştıkça, söz konusu tasvirlerin sayısında da artış olacaktır. Çalışmamızda tespit edebildiğimiz örnekler arasında dini mimari söz konusu olduğunda Aydın-Koçarlı, Cihanoğlu Camii'nin (1835) (Arık, 1988: 46) doğu duvarında; Yozgat-Paşaköy Bucağı Tokmak Hasan Paşa Cami (1774) (Acun, 2005: 617) yan sahin tavanında (Fotoğraf 13); yine Yozgat Ulu (Çapanoğlu) Cami'nin (Acun, 2005: 614) (İlk yapı 1779, ikinci yapı 1795) hariminde mahfilin ikinci katında; Manisa-Soma Hızır Bey Cami'nin (1792) (Arık, 1973: 10; Şener, 2011: 176) hariminde; Manisa-Salihli, Hacıhıdır Köyü Cami'nin (inşa 1792, süslemeler 1797) (Ürer, 2009: 154) son cemaat yerinin kemerleri arasında; Anadolu dışında Balkanlar'da özellikle Bektaşiliğin en yoğun olduğu bölgelerden biri olan Arnavutluk-Berat, Bekârlar Süleyman Paşa Camii (1828) (Kiel, 1990: 73; Uçar, 2013b: 1163) hariminin güney duvarında, mihrabın doğusunda; Denizli-Acıpayam, Yazır Kasabası Çarşısı (Hacı Ömer) Camii (1802-3) (Çakmak, 1991: 69) hariminin güney duvarında; Arnavutluk-Tiran, Ethem Bey Camii (1794, tamamlanışı 1823) (Kiel, 1990: 251-252) hariminin batı duvarında; Samsun-Kavak, Bekdemir Köyü Camii (nakışların tarihi 1877) (Bayraktar 2005: 65) minberinin doğu yüzünde aynalığın merkezinde; Manisa-Demirci, Kışlak Eski Camii (1885) hariminin batı duvarında; yine aynı yerleşimde Ahatlar Camii (19. yüzyıl sonu) (Eryılmaz ve Yıldız, 2020: 72, 81) batı duvarında (Fotoğraf 14); Kütahya-Şaphane, Koca Seyfullah Cami'nin (1892) (İnce, 2011: 266; Tercanlı, 2020: 374) batı duvarında; Afyon-Dazkırı, Kızılören Köyü Cami'nin (1895) (Daş, 1995: 5) güney duvarının doğusunda; Gümüşhane, Tandırlık Köyü

Camii (resimler 1948) (Arslan, 2020: 246) batı duvarında; Yozgat-Tekkeyenicesi Köyü Eski Camii (Resimlerin tarihi 1952) (Arslan, 2020: 255; Sağıroğlu-Kırık, 2017: 125) batı duvarında (Fotoğraf 15); konutlar söz konusu olduğunda Anadolu dışında Yunanistan-Ambelakia George Mavroschwartz Evi'nin (1778) (Oikonomou ve Bougiatioti, 2015: 95) başodasında; Anadolu'da İstanbul, Şerifler Yalısı (18. yüzyılın son çeyreği) Selâmlık Köşkü'nün Divanhâne ve İftariye Salonu'nda (Dilek, 2019: 21, 54, 61); Çanakkale-Yenice Dalkılıçlar Konağı (1810) (Altier, 2011: 547) başodası duvarlarında; İzmir-Bayraklı, Yahya Hayati Paşa Köşkü'nün (1863, 1868 ve 1873 tarihli) (Akçamlı, 1997: 40; Aksoy, 1994: 132; Kuyulu, 2014: 530) sofasının güneyinde yemek odası tavanında; İzmir- Bornova Murat (Edwards) Köşkü'nün (1880) (Calcas, 1983: 54) odalarından birinin tavanında; Yozgat, Nizamoğlu Konağı (1871'den önce) (Acun, 2005: 229) batı duvarındaki tavan eteğinde; İstanbul, Yıldız Sarayı, Malta Köşkü (Sultan Abdülaziz dönemi 1861-1876) (Sözen, 1990: 196) alt kat sağ odanın tavanında, Sivas, Kangal Ağası Konağı (1877) (Kaya, 2010: 613) başodası tavanında, İzmir-Ödemiş, Birgi Çakırağa Konağı'nda (19. yüzyılın ilk yarısı) (Kuyulu, 2001: 141-152) ikinci kat ana eyvan kısmının duvarlarının üst kısmında; Nevşehir-Göreme Orta Mahallesi, Eseli Camisi yakınlarındaki evin (1825 ve 1828 tarihli) (Renda, 1985: 103-132) başodanın yanındaki odanın duvarlarında; Antakya, Müftü Çıkmazı No. 15'teki evin (19. yüzyıl ortaları) (Tekinalp, 2007: 372) başodasında, Gaziantep, Abdurrahman Kocaova Evi'nin (19. yüzyıl sonları, 20. yüzyıl başları) (Çayan, 2012: 97) birinci kat doğudaki odanın tavanında; Trabzon, Kostaki Köşkü'nün (1910'lu yıllar) (Nemlioğlu, 2008: 12) zemin kat yemek odası tavanında; Edirne Saadet Yardım-Bahattin Öğütmen Evi (20. yüzyıl başları) (Şener, 2011: 269) zemin katın sofa tavanı ve zemin kat güneydoğudaki odanın tavanında karpuz ve karpuz-bıçak tasvirlerine rastlanır.

Karpuz ve karpuz-bıçak tasvirleri içeren yapıların türleri, yayılım alanı, farklı kompozisyon biçimleri ve tarihleri bu tasvirlerin biçimsel estetiğinin yanında Osmanlı toplumunda içerdiği anlamlarla da önemsendiğini ve mimari süslemede vurgulandığını gösterir.

3. Sonuç

Örneklerimizi tarihsel süreç, tasvirlerin buldukları yerleşimlerdeki inanç yapısı, yapıların türleri, Osmanlı Sanatındaki kırılma noktaları, üslupları, sanatçı ve banileri açısından değerlendirdiğimizde sadece natürmort tarzında yapılmış karpuz tasvirlerinin daha çok başkent İstanbul'un saray, köşk ve yalı gibi yapılarda ayrıca başkent dışında eşraftan kişilere ait konaklarda yapıldığı görülür. Bu resimler, Batılı resim anlayışına uygun olarak yapılmışlardır. Yıldız Sarayı Malta Köşkü, Dolmabahçe, Harem Binek Salonu ve Medhal Salonu, Edirne Saadet Yardım-Bahattin Öğütmen Evi, Trabzon Kostaki Köşkü ve Bornova Murat Köşklerinin duvar ve tavanlara işlenen karpuz tasvirlerinin daha çok yemekle bağlantılı olarak iştah açıcı görünümüleriyle tasvir edildikleri anlaşılır. Bu resimlerin bir kısmının, söz konusu yapıların yemek salonlarında yer alması da bu fikri destekler. Bu örnekler,

daha çok Topkapı Sarayı'nda III. Ahmed'in yemiş odasındaki gibi konakların yemek odalarında sıklıkla tasvir edildiği görülen çeşitli meyve tasvirlerinin bir parçası olarak karşımıza çıkarlar.

Bu çalışma bağlamında asıl ilginç sonuçlar karpuz-bıçak tasvirlerinde karşımıza çıkar. Özellikle Bektaşî ve Alevî inancının yerleştiği bölgelerde yer alan bu yapılarıdaki resimlerin 18. yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlandığı anlaşılır. Elimizdeki örnekler üzerinden şimdilik Halvetî ve Bektaşî tarikatı ile ilişkilendirebildiğimiz bu kompozisyonların, Lale devri (1718- 1730) ile başlayan Batılılaşma Dönemi süreciyle birlikte repertuvara girdiği anlaşılır. Batılılaşma Dönemi ile birlikte Osmanlı Sanatında klasik kalem işi anlayış/üslubunun değişmesi ve duvar resmi geleneğinin başlamasıyla birlikte karpuz ve karpuz-bıçak tasarımları Türk süsleme dağarcığına eklenmiştir.

Tasvir sanatlarında tohumuyla geleceği içinde taşıyan karpuz, nar, üzüm, mısır, incir, hurma, zeytin, buğday başağı gibi taneli veya çekirdekli meyveler daha çok cennet, doğum, neslin devamı, bereket, bolluk ve ölümsüzlükle ilişkilendirilmiştir (Çoruhlu, 1998: 120; Erbek, 2002: 46; Gültekin, 2008: 9). Öte yandan bıçak motifinin Orta Asya'da İslam öncesi dönemlerden beri kullanıldığı (Çerezci, 2019: 481-482) ve ardından Anadolu'ya geldiği bilinir. Bıçağın intikamı, kurbanı, ölümü, şehitliği aynı zamanda bir şeyi bölmeyi ve alakayı kesmeyi ifade ettiği bilinir (Çoruhlu, 1997: 64-65). Bu noktada Arnavutluk Kruja'da (Akçahisar) Sarı Saltuk'un öldürülmek istenmesinin kendisine iletilmesi üzerine bıçak saplı bir kapuzu fırlatarak kaçması efsanesi, bu anlamlar ile örtüşmektedir.

Karpuz, karpuz-bıçak tasvirlerinin Anadolu olduğu kadar Balkanlar'da da yoğun olarak görülmesi manidardır. Sarı Saltuk gibi tarikat ehline ait hikâyeler bu çevrelerde çok anlatılmış ve dinlenmiştir. Söz konusu tasvirlerde bu anlatıların görselleştirilmesi olarak düşünmek gerekir.

Bu tasvirlerin İstanbul'da ve dönemin bazı büyük şehirlerdeki, saray, köşk ve konaklarında daha çok natürmort anlayışı ile yapıldığı; bununla birlikte bu tasvirlerin asıl taşrada itibar gördüğü ve olasılıkla da tarikatlar içinde yetişmiş yerel ustalar tarafından yapıldığı anlaşılır. İçinde karpuz, karpuz-bıçak tasvirleri içeren yapıların sanatçıları ve banileri, ayrıca yapıların yer aldığı yerleşimlerdeki halkın inançları düşünüldüğünde bu tasvirlerin tarikatlarla olan ilişkisi daha görünür olur. Ayrıca Sipahioğlu Konağı'nda olduğu gibi evin sahiplerinin Bektaşî tarikatına mensup olmaları, öte yandan tarikat içinde yetişmiş olduğu anlaşılan Zileli Emin (Tanman 1993: 512) ve Mucurlu Nakkaş Hacı Ahi'nin adlarının geçmesi, isimlerini bilmediğimiz diğer sanatçıların karpuz motifi ile birlikte mizan terazisi, sancak, Zülfikar teber, keşkül, ibrik, nefir gibi daha birçok tarikat eşyaları, yanı sıra tarikat dünyasındaki önemli kişi adları ve sözlerin hatları ile birlikte tasarlayabilmesi, bu sanatçıların tarikatların içinde yetiştiğini düşündürür. Bu noktada özellikle Alevî ve Bektaşî kültüründe büyük saygı gören Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Manisa-Demirci,

Kışlak Eski Camii duvarında bulunan hattın ortasında isimlerinin yazılı olduğu, yanı sıra benzer bir örnek Denizli-Çivril, Savranşah Camii'nde karşımıza çıkmaktadır. Bu türden başka bir örnek de Afyon-Dazkırı, İdris Köyü Camii'nde yuvarlak bir madalyonun içinde yazan "Muhammed" ibaresinin hemen altındaki karpuz tasvirindedir. Karpuzun tepesinden çıkan dal ve yapraklar bu madalyonu çerçeve gibi kuşatmaktadır. Bu tasarım bir yandan karpuzla bir itibar da yüklemektedir.

Tek başına veya bir kompozisyon parçası olarak görülen bu tasarımlarda birkaç tipin olduğu görülür. Karpuz-bıçak resimlerinin tasvir edilme biçimlerine baktığımızda genellikle bir kalıp etrafında şekillendiği görülse de farklı uygulamalar da dikkat çekmektedir. Örneğin Afyon- Dazkırı, Kızılören Köyü Camii'ndeki gibi duvar yüzeyinde boşlukta bir dilimi çıkarılıp üzerine iki bıçak saplanmış olarak; Denizli-Çivril Savranşah Camii'nde bir sehpa üzerinde iki dilimi çıkarılmış, dilimler ve karpuzun üzerine bıçak saplanmış halde; Amasya-Gümüşhacıköy, Sarayözü Köyü Ali Bin Civan Türbesi'nde bir sütun üzerinde ve bostan havası yaratılarak yapraklar arasında karpuzlarla merkezde bıçak saplı dilimlenmiş şekilde; Yozgat-Paşaköy Bucağı, Tokmak Hasan Paşa Camii tavanında diğer meyvelerle birlikte dilimlenmiş olarak; Yozgat, Lök Köyü, Karacabey Konağı'nda bir manzara içinde dilimlenerek iki bıçak saplı; Antakya Müftü Çıkmazı No. 15'teki evde bütün bir karpuzla bıçak saplanmış halde çeşitlemeler görülmektedir. Bu kompozisyonlar çeşitli bölgelerde çalışan ustaların zihinlerindeki tasarım zenginliğine, yeteneklerine ayrıca tarikat dünyasındaki efsanelerin farklı bölgelerde değişik şekillerde anlatılarak kurgulandığını da akla getirir.

Bu tasvirler, Batı Anadolu'da Denizli, Manisa, Muğla, Aydın, İzmir ve çevrelerinde yaygın olmakla birlikte Afyon, Tokat, Amasya, Nevşehir, Yozgat, Gaziantep, Karabük, Artvin gibi taşra illerinde yanı sıra Balkanlar'da Kosova, Arnavutluk ayrıca Azerbaycan gibi Türk kültürünün var olduğu geniş bir coğrafyada karşımıza çıkarlar. Bu yayılım aynı zamanda tarikatların bu dönemlerdeki dağılımını da göstermektedir.

Bu tasvirlerin camilerde camilerde genellikle mihrabın batı ve doğu yönündeki duvarlarda, kubbede ya da minberde; konaklarda başodada, şadırvanlarda kubbe içinde yer alması, bu kompozisyonların göz önünde bir noktaya yerleştirilerek, izleyicisinin dikkatini çekmeye yönelik yapıldığını gösterir.

Çalışmamız çerçevesinde daha çok duvar resimleri üzerinden irdelediğimiz karpuz, karpuz-bıçak tasvirlerinin duvar resimlerinin yanı sıra taş ve ahşap gibi farklı malzeme ile yapılmış örnekleri de dikkate değerdir. Bu tasvirler, Halk sanatının ürünleri ve tarikat dünyasındaki sözel kültürün maddi kültüre dönüştüğü nadide eserler olarak görülmelidir.

Kaynaklar

- Acun, Hakkı. (2005). *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akgündüz, Murat. (2007). "Mevlevilik ve Osmanlı Padişahları". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/18, 37 – 44.
- Aksel, Malik. (2010). *Anadolu Halk Resimleri*. Haz. Beşir Ayvazoğlu. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aksoy, Yaşar. (1994). *İzmir'i Sevme Sanatı*. İzmir: İleri Kitabevi Yayınları.
- Akyol, Neriman Senem (2006). "Adana (Merkez) Halk Kültüründe Halk İnançları Bayramlar ve Törenler". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Algaç, Şeyda. (2017). "Afyonkarahisar Dazkırı-İdris Köyü Camii ve Kalemışı Bezemeleri." *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2, 421-432.
- Algaç, Şeyda (2018). "Afyonkarahisar Başmakçı Hilal (Cuma) Camii ve Kalemışı Bezemeleri". *VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu 5-7 Nisan 2018 Afyon*: 272-280.
- Akçamlı, Adil. (1997). *Bir Zamanlar Bayraklı*. İzmir: Bayraklı Matbaacılık Ltd. Şti.
- Alimcan, İnyet. (2002). "Türklerin Çin Kültürü Üzerindeki Etkileri". *Türkler Ansiklopedisi*, c. 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 63-80.
- Alter, Semiha. (2011). "Geleneksel Türk Evlerine Çanakkale'den Bir Örnek: Dalkılıçlar Konağı ve Süslemeleri". *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğler* cilt 2, 16-17 Haziran 2011, Bakü-Azerbaycan: 546-560.
- Ardıçlı, Orhan. (2006). *Büyük Rüya Tabirleri Ansiklopedisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Arık, Rüçhan. (1973). *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Arık, Rüçhan. (1975). "Anadolu'da Bir Halk Ressamı: Zileli Emin". *Türkiyemiz* 16, 8-13.
- Arık, Rüçhan. (1988). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arslan, Muhammet. (2020). "Anadolu Türk Mimarisinde Zülfikar Tasvirleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 95, 235-275.
- Atasoy, Nurhan. (2020). *Hasbahçe, Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*. İstanbul: Aygaz.

- Aytekin, Osman. (1998). “Serhat Boylarında Bir Osmanlı Dönemi Yapısı Murat Merkez Camii”. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 4, 37-47.
- Azizsoy, Anar. (2015). “Batılılaşma Devri Tasvir Sanatının Azerbaycan Cami Mimarisinde Görülen Duvar Resimlerinden Örnekler”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/29/2, 157-184.
- Bayladı, Derman. (2004). *Efsaneler Dünyasında Anadolu*. İstanbul: Say Yayınları.
- Bayraktar, M. Sami (2005). “Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bebek, Adil. (2005). “Cennet Meyveleri Örneğinde Âhret Hayatına Kelâmî Bir Bakış”. *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2, 1-18.
- Biçici, H. Kamil. (2003). “Yörük Köyünde Bulunan İki Evdeki Kalem İşi Süslemeler”. *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman’a Armağan*. Ankara: Berikan Yayınları, 164-173.
- Bozer, Rüstem. (1994). “Kula’nın Emre Köyü’ndeki Türk Eserleri”. *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Tebliğler V* Ankara: 2447-2460.
- Bozer, Rüstem. (1987). “Kula-Emre Köyünde Resimli Bir Cami”. *Türkiyemiz* 18/53, 15-53.
- Calcas, Evelyn. (1983). *Gateways to the Past, Houses and Gardens of Old Bornova*. İzmir: Bilgehan Basımevi.
- Can, Şefik. (1994). *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cantay, Gönül. (1980). “Zile’li Emin Usta’nın Bilinmeyen İki Eseri”. *Bedrettin Cömert’e Armağan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Beşeri Bilimler Dergisi Özel Sayı: 497-507.
- Cici, Recep. (2000). “İmâmzâde Muhammed b. Ebû Bekir”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 210-211.
- Çal, Halit. (1998). *Tokat Evleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çerkez, Murat (2005). “Merzifon’da Türk Devri Mimari Eserleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çetin, Engin. (2005). “Divanü Lügati’t-Türk’teki Yiyecek İçecek Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2, 185-200.
- Çakmak, Nesibe Menekşe. (2021). “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Beslenme”.

- Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Çakmak, Şakir. (1991). “Denizli İlindeki Türk Anıtları”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çelik, Esra ve İnci Kuyulu Ersoy (2015). “Kocaeli Yapılarında Bulunan Resimli Bezemelerden Örnekler”. *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli. Ed. Haluk Selvi ve M. Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayını, Kocaeli: 1651-1665.
- Çerezci, Jale Özlem Oktay. (2019). “Göktürk Dönemi Madeni Silahları”. *Akdeniz Sanat* 13, 477-500.
- Çığ, Kemal. (1957). “Türk Oymacıları (Katiğları) ve Eserleri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi* 2, 159-179.
- Çoruhlu, Yaşar. (1997). “Orta Asya’dan Anadolu’ya Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu I, 9-11 Mayıs 1997*, İstanbul: 60-70.
- Çoruhlu Yaşar. (1998). “Eyüp ve Çevresindeki Mezartaşlarında Görülen Kase İçinde Meyve Tasvirlerinin Sembolizmi”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, 8-10 Mayıs 1998*, İstanbul: 118-127.
- Daş, Ertan. (1995). “Dazkırı Yakınlarındaki Yayınlanmamış Ahşap Destekli İki Köy Camii”. 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, II, Ankara, 1-12.
- Degrand, Alexandre Jules Theodore. (1901). *Souvenirs De La Haute-Albanie*. Paris: Rue-Bernard Palissy.
- Demirarslan, Deniz (2011). “Eski Bir Bektaşî Yerleşimi: Yörük Köyü’nde Evler ve Odanın Oluşumu”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 58, 69-88.
- Dilek, Zehra. (2019). “Şerifler Yalısı”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğanbaş Muzaffer. (2001). “Amasya Yöresi Alevî Ziyaretgâhları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 17, 105-113.
- Erbek, Mine. (2002). *Çatalhöyük’ten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ercan, Derya. (2000). “Bergama Tarihi ve Kültürü”, Mezuniyet Çalışması, K.K.T.C. Yakınoğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Lefkosa.
- Erhat, Azra. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erman, Artun. (1989). “Tekirdağ’da Söylenen Ninnilerden Örnekler”. *Türk*

- Folklorundan Derlemeler* Ankara: MİFAD Yayınları, 1-9.
- Ersoy, İnci Kuyulu. (2001). “Çakırağa Konağı”. *Birgi Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*. Ankara, 141-152.
- Ersoy, İnci Kuyulu. (2014). “İzmir, Bayraklı Yahya Hayati Paşa Köşkü: Kül Olan Resimler”. *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Sivas: 529-545.
- Ersoy, İnci Kuyulu. (2019). “Batı Anadolu’dan Adalara Duvar Resmi Bağlamında Midilli’de Resimli İki Konut”. *Sanat Tarihi Dergisi XXVIII/1*, 165-191.
- Eryılmaz, Halil İbrahim ve Şenay Özgür Yıldız. (2020). “Manisa, Demirci’de Duvar Resimli İki Cami: Kışlak Eski Camii ve Ahatlar Camii”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51, 69-107.
- Evcim, Rifat. (2015). “Anadolu’da Anlatılan Masallarda, Âdet ve İnanmalar Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Gezgin, Deniz. (2007). *Bitki Mitosları*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gültekin, R. Eser. (2008). “Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi”. *Turkish Studies* 3/5, 9-31.
- Gürbıyık, Cengiz. (2020). “Demirci Küpeler Köyü Camii Duvar Resimleri”. *Art-Sanat Dergisi* 13, 143-167.
- Harmancı, M. Esat. (2011). “Hamza Baba ve Eserleri”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi Yaz/1*, 39-48.
- İltar, Gazanfer. (2014). “Tekke Köyü Hacı Abdullah Halife Camisi Duvar Resimleri”. *Vakıflar Dergisi* 42, 69-80.
- İmamzade Muhammed El-Buhari. (2013). *İslam Ahlakı ve Adabı, Şir’atü’l İslam*. İstanbul: Fazilet Neşriyat
- İnce, Kasım. (2011). “Koca Seyfullah Camii-Şaphane / Kütahya”. *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim Dr. A. Mine Kadiroğlu’na Armağan*. ed. Bülent İşler vd., Ankara: Rekmay Yayıncılık, 265-282.
- İşler, Necati. (2020). “Muhammed b. İbrahim’in Manzûm Şir’atü’l-İslam Tercümesi (Şir’a-i Manzûm)”. *Eskişeni* 41/Eylül, 775-812.
- İzgi, Özkan. (1976-1977). “Kuruluş Devrinde Uygurlar’ın Kitanlar’a Tesirleri ve Uygur, Gazne, Kitanlar Arasındaki Münasebetler”. *Tarih Enstitüsü Dergisi* 7-8, 7-16.
- İzeti, Metin. (2004). *Balkanlar’da Tasavvuf*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

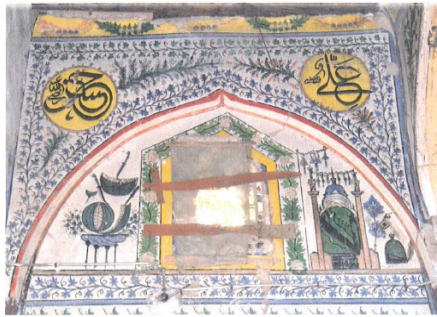
- İzeti, Metin ve Hilal Otyakmaz. (2017). “Arnavutluk-Kruja’daki Sarı Saltık Makamı Etrafında Gelişen İnanç ve Ritüeller”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 8, 27-46.
- Kanlıçay, Sinem Sevinçtav. (2010). “Barok-Rokoko Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon, Motif ve Terimler (1740-1797)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaaslan, Muzaffer. (2019). “Osmanlı Duvar Resimlerine Balkanlar’dan Bir Örnek: Hadım Camii”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36/2, 352-368.
- Karaaslan, Muzaffer. (2020). “Kosova’daki İki Rifai Tekkesi’nden İmgeler”. *Sanat Tarihi Yıllığı* 29, 107-127.
- Kaya, Gülsen Tezcan. (2010). “Sivas Kolağası Konağı’nın 19. Yüzyıl Resim Sanatı Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi”. *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmalar Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009*, ed. Kadir Pektaş vd., Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları: 613-620.
- Kiel, Machiel. (1990). *Ottoman Architecture in Albania 1383-1912*. İstanbul: Ircica.
- Kurt, Begüm ve İlayda Çal. (2021). “Alevilikte Ocak Geleneği ve Ali Bircivan Ocağı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 98, 131-150.
- Kuyulu, İnci. (1990). “Kırkağaç Çiftahanlar Camii”. *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* V, 103-115.
- Nemlioğlu, Candan. (2008). *Trabzon’un Abidevi Eserlerinden Kostaki Köşkü*. İstanbul: Nöbetçi Yayınevi.
- Oikonomou, Aineias ve Flora Bougiatioti (2015). “Architectural Structure and Environmental Performance of Traditional Buildings in Northern Greece”. *BioCultural 2015-International Conference on Sustainability in Architectural Cultural Heritage*, Limassol-Cyprus, 87-96.
- Ögel, Bahattin. (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş 2*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özay, Çiğdem. (2020). “Tokat İli Yapılarında Ahşap Üzeri Kalem İşlerinde Görülen Motif ve Kompozisyonlar”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Özgen, Mutlu (2007). “Tokat Latifoğlu Konağı”. *Vakıflar Dergisi* 30: 485-502.

- Özkan, Şeyda. (2012). “Anadolu Türk Folklorunda Bitki Adlarının Veriliş Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özkoç, Aziz Gökhan, vd. (2019). “Nevşehir İlinde Yaşatılan Geleneksel Alevi-Bektaşî Mutfağına Yönelik Sözlü Kültür Araştırması”. 20. *Ulusal ve 4. Uluslararası Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı 16-19 Ekim 2019*, Eskişehir: 959-964.
- Öztürk, Eyüp. (2011). “Anadolu’nun İslamlaşma Sürecinde Taceddin b. Er-Rifâî”. *Dini Araştırmalar* 14/38, 59- 74.
- Pektaş, Kadir ve Hediye Genel Altındirek. (2012). “Çivril- Bulgurlar Köyü Camii Üzerine”. *Eumeneia Şeyhlü – Işıklı*, ed. B. Söğüt, İstanbul: Ege Yayınları, 321-329.
- Renda, Günsel. (1977). *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Renda, Günsel. (1985). “Göreme’de Korunması Gereken Bir Ev”, *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı 20-24 Mayıs 1985*, Ankara: 103-132.
- Rudolph, Kurt. (2002). “Maniheizm”. (çev. Mustafa Bıyık). *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* I, 378-393.
- Sağiroğlu, Arslan A. ve Mert Kırık. (2017). “Yozgat-Tekkeyenicesi Köyü Eski Cami ve Kalem İşi Bezemeleri”. *Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı*. Kayseri: Çizgi, 113-148.
- Sağiroğlu, Tuğba. (2009). “Mevlânâ’nın Mesnevî Adlı Eserinde Tevekkül Anlayışı”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Seçgin, Nuri. (1997). “Tokat ve İlçeleri Mimari Eserleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sözen, Metin. (1990). *Devletin Evi Saray*. İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
- Şahhüseyinoğlu, Nedim. (2000). *Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri*. Ankara: İtalik.
- Şavkar Ferah ve Oğuzhan Kabalcı. (2019). “Safranbolu Evlerindeki Kalemîşi Süsleme Motifleri”. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, Karabük: 3210-335.
- Şener, Dilek. (2011). “18. ve 19. Yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

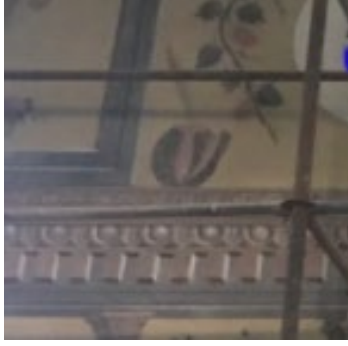
- Tanman, M. Baha. (1993). “Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanının Kubbesinde Zileli Emin’in Yarattığı “Osmanlı Dünyası” ve Bu Dünyaya Yansıyan Kişiliği”. *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal’a Armağan*. Ankara: 491-523.
- Tanpolat, Cansu. (2016). “Doğu ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taşkan, Demet. (2011). “Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süslemeler”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taşkesen, Ayşe Nermin Uz. (2011). “Amasya II. Beyazıt Camisi Şadırvanı Duvar Resimlerinin Restorasyonu ve İkonografik Çözümlemesi”. *Vakıflar Dergisi* 35, 177-189.
- Tatlıoğlu, Durmuş. (1999). “Kubrevi Tarikatının Türkmenistan’daki Etkisi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, 191-204.
- Tek, Abdurrezzak. (2006). “Aziz Mahmud Hüdâyi’nin Seyru Sülûk Anlayışı”. *Aziz Mahmud Hüdâyi Uluslararası Sempozyum Bildirileri 22-25 Mayıs 2006*, İstanbul: 179-191.
- Tekinalp, A. Pelin Şahin. (2007). “Geleneksel Antakya Evlerinde Yer Alan Boyalı Nakışlar Üzerine Bir Değerlendirme: Başkent’ten Akdeniz’e Ulaşan Bezeme Programı”. *Adalya* X, 369-386.
- Tercanlı, Akın. (2020). “Cami Tasvirli Yapılara Kütahya’dan Bir Örnek: Koca Seyfullah Camisi”. *Asia Minor Studies* 8/1, 372-385.
- Top, Mehmet ve Gülcan Özbek (2019). “Osmanlı Batılılaşma Dönemine Ait Ödemiş’te Bulunan Duvar Resimli İki Camii”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Kış, 227-260.
- Topaloğlu, Fatih. (2012). “Aydın İli Bozdoğan İlçesi Alamut Köyü Alevilerinde Yatır Ziyareti -Madran Baba Örneği”. *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* V/1 67-93.
- Türktaş, M. Metin. (2012). “Denizli Efsaneleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Uçar, Metin. (2013). “Arnavutluk’taki Osmanlı Dönemi Mimarisinde Süsleme”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Uçar, Metin. (2013b). “Berat Bekârlar Camii Duvar Resimleri”. *International Journal of Social Science JASS* 6/7, 1161-1184.

- Uzluk, Şehabettin. (1957). *Mevlevilikte Resim, Resimde Mevleviler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ürer, Harun. (2009). *Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla Salihli*. Salihli: Salihli Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yalman (Yalgın), Ali Rıza. (1977). *Cenup'ta Türkmen Oymakları I*, Haz. Sabahat Emir. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yazıcı, Merve (2019). “Denizli Mânileri”. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Yıldırım, Leyla. (2020). “Bid’atler, Hurafeler ve Malatya Örneği”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Yıldırım, Savaş. (2018). “Amasya Gümüşhacıköy Türbelerindeki Kalem İşi Süslemeler”. *Art Sanat* 10, 293-327.
- Yıldız, Harun. (2010). “Türkiye Aleviliği'nin İnanç ve Ahlaki Değerleri”. *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*. Ed. Halil İbrahim Bulut, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 405-455.
- Yılmaz, Ahmet. (2019). “Baklan Halk İnançları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yılmaz, Gülsüm Hümeýra. (2020). “Kınık ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yurtsal, Tuğçe. (2009). “Aydın ve Denizli Camilerinde Duvar Resimleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ekler

Fotoğraf 1. Denizli-Çivril, Savranşah Camii, 1798-99 tarihli, Harimin güney duvarının doğusu, sehpa üzerinde dilimlenmiş karpuz-bıçak tasviri (Yurtsal, 2009: Fot. 316).

Fotoğraf 2a-b. İzmir-Kınık, Pekmezpazari inşa 1614, kalemişleri 1871 tarihli, Harim güney duvarda dilimlenmiş ve bıçak saplı karpuz tasviri (Yılmaz, 2020: Fotoğraf 41).

Fotoğraf 3. Giresun, Tekke Köyü Hacı Abdullah Halife Camii, Doğu duvarda vazoda içinde yapraklarıyla bütün karpuz tasviri (İltar, 2014: Fotoğraf 21).

Fotoğraf 4. Manisa-Demirci Küpeler Köyü Camii, süslemeler 1890 tarihli, Minber aynalığında dilimlenmiş, bıçak saplı ve yapraklı karpuz tasviri (Gürbıyık, 2020: G. 13.)

Fotoğraf 5. Afyon-Dazkırı, İdris Köyü Camii, resimler 1913 tarihli, güney duvar doğu kısmında dilimlenmiş, dilimine bıçak saplı, yapraklı karpuz tasviri (Şener, 2011: Foto. 23)

Fotoğraf 6. Kosova-Yakova, Hacı Şeyh Musa Tekkesi, 1870'ler, kubbe içinde dilimli ve bucaak saplı karpuz tasviri (Karaaslan, 2020: Fot. 8).

Fotoğraf 7. Amasya-Gümüşhacıköy, Sarayözü Köyü Pır Ali Bircivan Türbesi, resimler 1902 tarihli, Mescit kısmının duvarında, bostan görünümünde bütün ve dilimlenmiş karpuz tasvirleri (Özkan, 2001: Fot. 118).

Fotoğraf 8. Midilli Adası-Petra, Varelzidenas Evi, 1790-1800 arası, Başodada sehpa üzerinde dilimli ve bıçak saplı karpuz tasviri (Ersoy, 2019: Fot. 7).

Fotoğraf 9. Yozgat, Lök Köyü Karacabey Konağı, 1910 tarihli, Mucurlu Nakkaş Hacı Ahi, Alt kat oturma odası duvarında dilimli ve bıçak saplı karpuz tasviri (Acun, 2005: 429).

Fotoğraf 10. Safranbolu, Yörük Köyü Sipahizâdeler Konağı, 1877 tarihli, Başodada tavan eteğinde dilimlenmiş karpuz tasviri (Demiraraslan, 2011: Fotoğraf 14).

Fotoğraf 11. Artvin-Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camii, 1846 tarihli, Ahşap kabartma minber aynalığında karpuzla saplanmış bıçağı tutan bir el ve solda karpuzla saplı bıçak tasviri (Taşkan, 2011: Fot. 39).

Fotoğraf 12. Tokat, Madımaklar Konağı (Madımağın Celal'in evi) 20. yüzyıl ortası, Başodada ahşap dolap kapakları üzerinde karpuz tasvirleri (Çal, 1998: Fotoğraf 12).

Fotoğraf 13. Yozgat, Paşaköy Bucağı Tokmak Hasan Paşa Cami, 1774 tarihli, Yan sahnin tavanında tepesi kesilmiş, bıçak saplı diğer meyvelerle karpuz tasviri (Acun, 2005: Fotoğraf 692).

Fotoğraf 14. Manisa-Demirci, Ahatlar Camii, 19. yüzyıl, Batı duvarda iki bıçak saplı, dilimlenmiş, yapraklarıyla karpuz tasviri (Eryılmaz ve Yıldız, 2020: Fotoğraf 37).

Fotoğraf 15. Yozgat, Tekkeynicesi Köyü Eski Camii, Resimlerin tarihi 1952, Batı duvarda sehpa üzerinde bir dilimi çıkarılmış, bıçak saplı karpuz tasviri (Arslan, 2020: Fot. 22)